

Eesti Keele Instituut

VÄRVID

Sõnaloome ja tähendus

Vilja Oja

Tartus, 4. detsembril 2014

vilja.oja@eki.ee

- Arvatakse, et inimese silmad on võimelised eristama miljoneid erinevaid värve.
- Erinevais kultuurides, eri keeltes ja ka ühe keele murretes ei ole värvimõistete jaotus ühesugune.
- Sobiva tõlkevaste leidmiseks on vaja tunda mõlema keele (murde) värvinimetuste süsteemi.

Tutvustatav **eesti värvinimetuste süsteem** põhineb 20. sajandi jooksul kõneldud eesti kirjakeele ja murrete sõnavara (üle 20 000 kasutusnäite) analüüsil.

Erinevaid nimetusi kogunes üle 1400, sh
350 erinevat punase nimetust,
252 erinevat halli värvi nimetust
jne.

Eesti murdevasteid

hall ✦ (h)ahk

punane ✦ verev (verrev, verre)

roheline ✦ rohilane, haljas (allass)

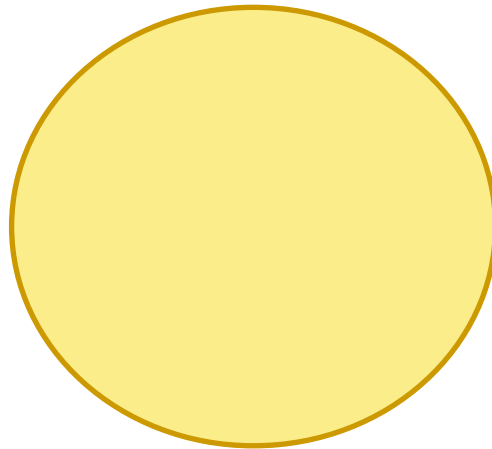
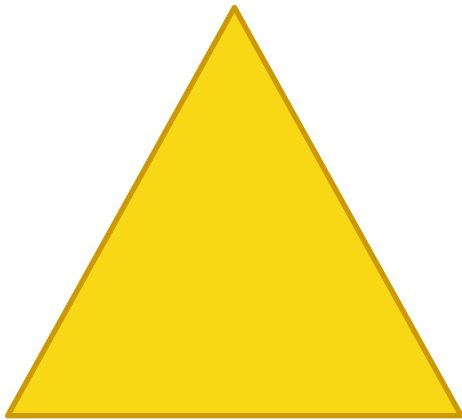
kollane ✦ kol(d)ne, kõllane, vahanõ (~vahass)

Lutsi murrakus: *Jumala look um taiva pääl, timä um kolmeh näoh, sinine, verrev ni vahanõ.*

Sangaste: *Vikatkaar üle taiva om siande verrev look.*

Mis värvi need on?

kollane (koldne, kolne, keldane, kõllane, vahanõ)

tumekollane

liivakollane

liivakarva

sinepikollane

pruunikaskollane

määrdunud kollane

paatjas

ooker

beež

jt

OMADUSSÕNALIITEGA TULETISED

Neutraalse tähendusega

-ne (-line, -lane) liitelised: *punane, sinine, roheline, rohilane*

-ss (lõunaeesti) *haljass, vahass, tõrvass* 'tõmmu'

-v: *verev, valem, valendav, punetav*

-nud: *tulitanud, (murdeis) kõrvenu, kulõhhunu*

-u, -i: *hiiru, leedu, lepu, rebu, tõmmu, tuhi*

Vähendatud

-jas (-jane), -kas (-kane): *sinkjas, haabjas, haabjane, kollakas, kirsikas, kõllakane*

-ik, -lik: *hiirik hopõn, suitsik lammas, rohelik lõng*

LIITSÕNAD JA ÜHENDID, MILLE ESIMENE OSIS ON VÄRVINIMETUS

VN + VN – väljendab mitme värvi kooslust

lillasinine, punakaspruun, valkjashall, siniroheline

VN + parameetersõna

värvi (-värviline): *halli värvi, hallivärviline, punast värvi*

karva (-karvaline, -karvane, -karune): *pruuni karva, pruunikarvaline, taivass om hahkjat karva*

toonid (-tooniline): *roosakat tooni, sinist tooni, sinisetoniline*

nägu (-näoline): *punast nägu roosid, punase näoga marjad*

jt

VÕRDLUSEST LÄHTUNUD LIITNIMETUSED

Võrdlusobjekt + parameetersõna: *sinepi värvi, kirsi värvi, rukkilille näoga, kullakarvaline, tulekarva*
sh kinnistunud tähendusega liitnimetused, nagu *sirelikarva* 'lilla', *savikarva* 'punakaskollane', *taevakarva* 'helesinine'

Võrdlusobjekt + parameetersõna + VN:

sinepi värvi kollane, kirsi värvi punane, rukkilille nägu sinine, kullakarva kollane, tulekarva punane

Võrdlusobjekt + VN: *sinepikollane, rukkilillesinine, kirsi- või kirsspunane, kuldkollane, tulepunane, tulipunane, sirelililla, taevasinine, liivakollane*

VÄRVAINELE VIITAVAD LIITNIMETUSED

Värvaine + VN: *nõekollane, lepakoorepruun, madarapunane* 'madarajuurtega värvitud',
potisinine 'valmistatud potis hapendatud uriinist, milles lahustati vasevitriol',
poevärvid: *pakimust, kübaramust, rootsi punane* jt

Värvus **varieerub**, sõltudes värvaine kontsentratsioonist ja värvimismenetlusest.

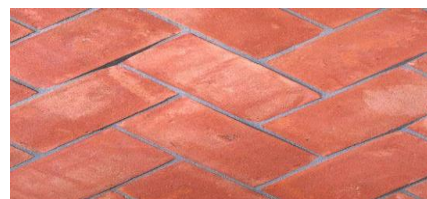
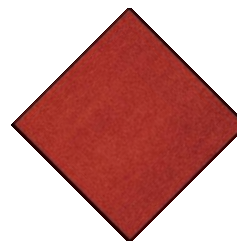
Võrdlus või aine + VN: *kaselehekollane, nõekollane*

madarapunane
maranaverev
pruunikaspunane
roostepruun
tumepunane

punakaskollane
telliskivipunane
oranžipoolne
savikarva
terrakota värvi

Kodavere: ei õle kõllane, ei õle punane, niiske rebäne one.

Eesti Keele Instituut

Värvi suhe ümbrusega

VÄRVI OMADUSI

Omadussõna (v määrsõna) + VN

hele: *helesinine*, *kahvatu*roosa, *kahkjas*pruun, *valkjas*kollane,
murd. *valss*haljass

tume: *tumesinine* (murd. *tüme-*, *tümbjas-*), *mustjas*pruun

ere: *erepunane*, *erkroheline*, *eht*must, *täissinine*, *päris*lilla

muud: *sügav*pruun, *särav*kollane, *matt*kollane, *tuhm*roheline,
*külm*sinine jt

VN + seotud järelosis

VN + määrsõna: *hallivõitu*, *mustanatu* ‘mustjas’, *pruunijuhti*
‘pruunikas’, *valgetvuhti* ‘valkjas’

VN + omadussõna: *verevapoolne* ‘punakas’, *hahasugumanõ*
‘hallikas’, *ristik olli seande kõllakataoline*

VÕÕRSÕNAD 1.

Võrdlusobjekt + VN

malahhiitroheline 'malahhiit 'roheline vasemaak;
tehislik heleroheline tekstiilivärv', vrd pr *malachite*

rubiinpunane 'rubiin 'punane vääriskivi',
vrd kld *rubinus* < ld *ruber* 'punane',

türkiissinine 'ere rohekassinine', vrd *türkiis* 'poolvääriskivi',
vrd sks *Türkis* << *türgi* '(roheline v sinine) mineraal'

smaragdroheline 'erk- või tumeroheline',
vrd smaragd 'vääriskivi', vrd kr *smaragdus*

bordoo(punane) mrd *pordupunane* v *-pruun* 'veinipunane',
vrd sks *Bordeauxrot* 'bordoo, veinipunane' < prantsuse
vein, valmistatud Bordeaux' ümbruse viinamarjadest'

VÕÕRSÕNAD 2.

Värvaine (+ VN)

- indigo(sinine)** 'sag: eresinine; sinine värvaine',
< sks *indigoblau* 'indigosinine', *Indigo*, vrd ld *Indicus* 'India'
- ultramariin** 'sag: (tume) lillakassinine; sinine värvaine',
vrd sks *Ultramarin* < ld *ultra* + *marinus* 'mereline'
- karmiin(punane)** 'kollakas- v erepunane; košenilltäidest valmistatud värvaine' < sks *Karmin*, vrd pr *carmin*
- ooker(kollane)** 'sag: tumekollane; kollane v punane värvimuld',
< sks *ockergelb*, *Ocker*, vrd kr *ōchros* 'kollakas'
- purpur(punane)** 'erepunane v lillakaspunane; purpurtigudest saadud värvaine; purpurne kangas', vrd < sks *Purpur*,
purpurrot, ld *purpura*

VÕÕRSÕNAD 3.

Rahvapäraseid variante

violett mrd *viuli*(*sinine*, *-punane*) 'lilla, violetne; poevärv'

< sks *violett*, vrd pr *violette* 'kannike; violetne'

aniliin(punane) mrd *liina*(*punane*, *-sinine*) 'sag: lillakasroosa'

< sks *Anilin* 'aniliin', *Anilinrot* 'punane aniliinvärv'

kinaver mrd *tsinoober* '(kollakas)punane; elavhõbedasulfiid'

< sks *Zinnober*, vrd kr *kinnabari*

košenill(kollane) mrd *koosenikollane*, *koosenipunane* 'oranž;

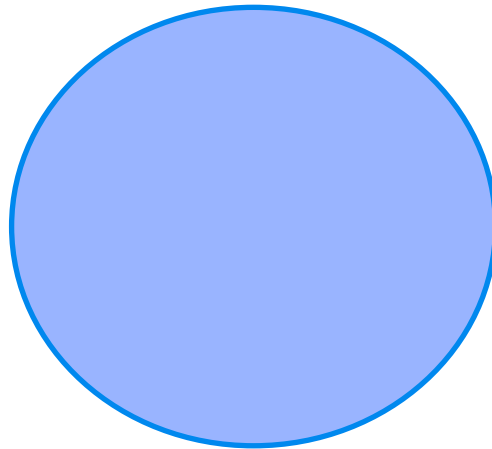
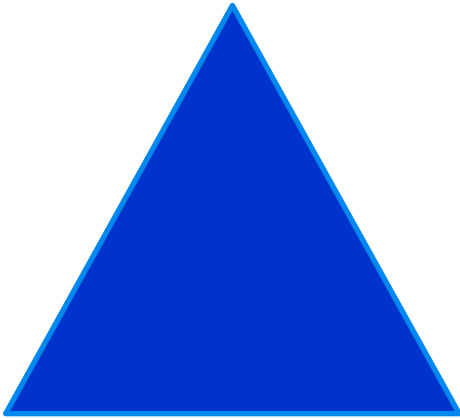
košenilltäidest saadav erepunane värvaine'

orleanikollane mrd *ordenikollane*, *ordjon*, *ordijaan*, *ort* 'oranž'

< sks *Orlean(s)* 'orelliini sisaldav kollane värvaine, mida tehakse teatud puu (*Bixa orellana*) seemnekestadest'

Mis värvi need on?

sinine (sinnin)	violett (mrd viulisiinine)
tumesinine	mustjane marjanäoline (mrd)
helesinine	hanilლისinine 'aniliinvärv' (mrd)
lilla	potisiinine
lillasinine	panksee (mrd pronksisiinine jt)
sinakaslilla	indigosinine
verkjässinine	uussinine (mrd neiblusinine jt)
kannikesesinine	ultramariin
	jt

KOKKUVÕTTEKS

- Värvinimetused moodustavad eesti keeles avatud sõnaderühma. Olemasolevat süsteemi järgides saab igaüks uusi sõnu luua.
- Vestluspartnerid mõistavad üksteist, kui lähtuvad sama keele (murde) värvimõistete jaotusest.
- Võrdluse baasil saab värvust kirjeldada, kui võrdlusalus on sihtrühmale tuttav või on sõna kinnistunud konkreetse värvi nimetusena.
- Värvaine või värvimismooduse järgi nimetatud värvus võib oluliselt varieeruda.

Kaunist jõulukuud!